

НАУЧНО ДРУШТВО ЗА НЕГОВАЊЕ
И ПРОУЧАВАЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА
БЕОГРАД

СТУДИЈЕ СРПСКЕ И СЛОВЕНСКЕ
Серија I, год. IX

КАТЕДРЕ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
БЕОГРАД

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НИКШИЋ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
БАЊА ЛУКА

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
СРПСКО САРАЈЕВО

СРПСКИ ЈЕЗИК

IX/1-2

Београд, 2004.

СТАНА РИСТИЋ

ПАРТИКУЛЕ КАО ЈЕДИНИЦЕ СЕМАНТИЧКЕ КОХЕЗИЈЕ

Апстракт: У раду је у теоријском приступу показано да партикуле у српском језику функционишу као јединице семантичке кохезије, без обзира да ли своју функцију модификације реализују у исказу или у тексту/дискурсу, на основу чега се све оне, а не само неке њихове групе, могу сматрати и дискурсним јединицама.

Кључне речи: партикуле, комуникативне јединице, исказ, дискурс/текст, семантичка кохезија, функција модификације, дискурсни/метатекстуални конектори.

1.0 Насловом одређен приступ феномену партикула подстакнут је чињеницом да се у лингвистичким истраживањима издваја посебна група јединица и означава појмом „дискурсне партикуле”. С обзиром на досадашње бројне резултате истраживања партикула са различитих аспеката,¹ овог пута предмет нашег разматрања биће статус и улога партикула као јединица *семантичке кохезије*²,

¹ Мислимо пре свега на наше новије истраживање (Ристић 1999: 93–139 и Ристић – Дуговић 1999: 140–146), као и на претходна сазнања о партикулама у србистици, представљена пре свега у граматицама: *Марејић 1931: 483–519; БХЖ 1958: 151–156; Белић 1958: 66–76, 80–85; Сивановић 1975: 383–385; Приручна грамајика 1979: 214–215; Сјанојчић – Појовић – Мицић 1989: 119; М – В, 1990: 405–444*; затим у радовима: *Шокица 1987: 189–210; Ковачевић 1996: 70–85; 1997: 7–25; 1997а: 19–30*. Ивић М. 1978: 1–16 већину ових јединица означава појмом *реченични прилози*, а у монографији Ристић 1990. неке од ових јединица сврстане су у прилоге са напоменом да се као јединице прелазних категорија могу свставати и другачије (исп. стр. 120–122, 124–126, 128–131). У славистици позната је монографија Гроховск (1986) о партикулама.

² Појам *семантичке кохезије* преузели смо из лингвистике текста, јер је управо такав вид кохезије, повезивања карактеристичан за веће смисаоне целине текста, дискурса, док је за исказ, фразу или реченицу карактеристична повезаност другачијег типа означена термином *синтаксичка кохезија* (исп. Половина 1999: 147–175).

феномен који је запажен када смо покушали да укажемо на проблематичност наведеног термина. Показало се да семантичка кохезија, кад су у питању партикуле, у србистици до сада није изучавана. У овом раду размотриће се неки теоријски и термилошки аспекти овог феномена, и у вези с тим биће представљена још једна класификација партикула у групе, подгрупе и парадигме, као и њихово могуће разврставање у неке класе дискурских/текстуалних маркера кохезивности. При томе појам дискурса/текста узимамо у најширем смислу³.

1.1. Наше досадашње истраживање партикула у савременом српском језику било је оријентисано на њихове лексичкосемантичке, функционалне и прагматичко-когнитивне карактеристике (Ристић 1999: 93-146). Уз истовремено уважавање релевантних семантичких, прагматичких и комуникативних карактеристика, утврдили смо опште заједничке карактеристика партикула на семантичком и функционалном плану. На функционалном плану то је функција *модификације*⁴, чији се смисао реализован на комуникативном — дискурсном плану садржи у прагматичким и модалним компонената лексичког значења партикула.

1.2. Анализа лексичког значења партикула показала је и то да је њихово традиционално издвајање у посебну врсту речи и сврставање у класу синсемантичних, функцијских (граматичких) речи, гледано и са свих наведених аспеката још актуелно, нарочито по томе што се као заједничка карактеристика јединица ове класе истиче чињеница да немају денотате у изванјезичкој реалности и да, према томе, своје значење реализују у одређеној (језичкој/говорној) ситуацији, у *дискурсу*.

1.3. По своме значењу партикуле опслужују сферу говорника и сферу садржаја исказа, дискурса. Партикуле које у први план истичу говорника и указују на неки његов однос, став према осталим елементима комуникације реализују категоријално значење *модалности*. То је најчешће однос говорника према садржају исказа, који се реализује у виду прагматичких и комуникативних компонената са значењима: коментара, градирања уверености, истицања (интензификације, појачавања), тврдње и одрицања. Партикуле које указују на однос говорника према адресату реализују компоненте са *илокутивном снагом*, интенционалне и емоционално-експресивне компоненте, са значењима: директивности, конвенционалности (контактних сигнала, оптагивности и сл.) и тражења информације. Партикуле које у први план

³ О појму *дискурса* у најширем смислу в. Половина 1996: 55–67; 1999: 95–100, а ми у том смислу подразумевамо продукovanу смисаону целину (смисаону целину језичке/говорне делатности) независно од њеног обима.

⁴ Функција модификације партикула заснива се на категоријалном значењу *односа* — *релације*, који се реализује или као *оцена* (којом говорник показује свој однос, став према осталим елементима комуникације) или као *логички однос* између сегмената исказа или дискурса. Смисао односа — релације функцију партикула приближава релационој функцији *везника* и *предлога* али се разлике, које често нису видљиве на формалном (површинском) плану, могу показати на семантичком плану (исп. Љапон 1988: 78–83; Шчур 1988: 83–87; Ковачевић 1997: 19–30).

стављају садржај исказа, дискурса и које означавају различите *логичке (смисаоне) односе* између њихових сегмената, реализују компоненте са следећим значењима: логичког, смисаоног следа, контраста, супротстављености, допусности и уопштавања, проширивања (исп. Арутјунова 1988: 5-9; 245-251; Димарска 1988: 58-78; Љапон 1988, 78-83; Сесар 1989: 39 - 48; Ристић 1990: 112 - 114, 122 - 132, 144 - 146; Ристић 1999: 93-116).

1.4. Партикуле функционишу у модалном делу дискурзивног садржаја остварујући континуум значења у модусу исказа, дискурса. Когнитивно-прагматичке информације модалног оквира партикула, или пресупозиције могу се представити као компоненте њиховог лексичког значења, чији се смисао открива тек на нивоу дубинске семантике, што се може представити исказима прдикатско-аргументне структуре, типа: *Чак је А радио = 'Други су радили; А је радио; Говорник није очекивао да ће А да ради';* или *Само Х (Он је само капетан; Он је донео само 10 књига) = 'Х, и говорник мисли да је то мало'. Неопходним елементом значења наведених и сличних партикула јавља се оцена, став говорника ('говорник није очекивао да ...'; 'говорник мисли да ...' и сл.), који образују модални оквир њиховог значења (исп. Апресјан I, 1995: 68).*

2.0. Из наведеног се види да партикуле своју *функцију модификације* примарно реализују као јединице комуникативног плана дискурса, означавајући различите *односе — релације* између елемената (делова) дискурсног садржаја. У крајњој анализи се показало да су за класификацију партикула у групе, и на плану лексичког система и на плану дискурса релевантни параметри који се заснивају на овом њиховом значењу. Тако смо према овим параметрима издвојили две групе партикула у српском језику:

I. партикуле које означавају односе у вези са садржајем исказа, дискурса,

II. партикуле које означавају односе адресанта према адресату.

2.1. Партикуле прве групе разврстали смо у две подгрупе и више парадигми, са следећим значењима:

1. са значењем логичких (смисаоних) односа између сегмената исказа, дискурса: а) аналогичности, смисаоног следа (*тако, наиме, дакле, такође, баш, управо, затим, онда, најзад*); б) контраста, супротстављености (*упркос, напротив, међутим, пак, итавише*), в) допусности (*ипак, додуше, макар, год, било*); г) изузимања, ограничавања (*само, бар, скоро, готово, умало, искључиво, закључно, лично, сам, поготову, нарочито*) и д) уопштавања, проширивања (*чак, још, итавише; иначе, ионако, уопште, углавном, све, сасвим*);

2. са значењем односа адресанта према садржају дискурса: а) фактивности (*наводно, дословно, буквално, стварно, привидно, тобоже*); б) уверености (*сигурно, свакако, зацело, вероватно, можда, ваљда, никако, нипошто*); в) тврдње (*да, дабогме, дакако, свакако*) и г) одрицања (*не, ни, нити, никако, нипошто*).

Партикуле ове групе примарно се реализују као експоненти *кохезије семантичког типа*, повезивања одређених прагматичких и когнитивних садржаја дискурса, па се заједно са другим кохезивним јединицама могу сврстати у класу *дискурских конектора*, метатекстуалних јединица кохезивног типа. Тако би ова група партикула могла да се разматра и као група дискурских маркера одређеног типа, али под другачијим називом: „*конекторске партикуле*”, „*кохезивне партикуле*” и под другим терминима којима се у лингвистици означава класа дискурских јединица конекторског типа.

2.2. Јединице друге група партикула са значењем односа адресанта према адресату, такође смо разврстали према семантичким, прагматичким и комуникативним критеријума у следеће подгрупе: 1. експресиве (*па, а, и, него, ама, ма, бре, море, вала*), 2. директиве (*ево, ето, ено; де, дела; немој (немојмо, немојте), доста*); 3. фатичке партикуле (*срећно, живео, наздравље, довиђења, здраво, хвала, молим, пардон, забога, наопако, добро, немогуће, да, тако*) и 4. упитне партикуле (*ли, зар, еда*).

Партикуле ове групе јављају се примарно као експоненти одређеног *говорног чина*, функционишући и као *кохезивне јединице* у повезивању емотивно-експресивног и прагматичког садржаја дискурса са смислом намере, оцене, става и сл. По многим заједничким карактеристикама могу се сврставати у класу јединице са илокутивном снагом — у перформативе (Ристић 1999: 118–127), што их не искључује из партикулске врсте речи, али ни из класе *дискурских маркера* одређеног типа. Према томе, и ова група партикула, као и претходна, са становишта повезивања садржаја исказа, дискурса односно са становишта кохезивне улоге нарочитог типа, може се, такође, означити термином „дискурсне партикуле”.

2.3. Као што је показано све партикуле по функцији повезивања садржаја исказа, дискурса спадају у дискурсне јединице, па се према томе могу сврставати у различите класе дискурских, метатекстуалних јединица.

3.0. Имајући у виду све оно што је напред речено, а и резултате досадашњих изучавања партикула и дискурса, мислимо да је појам и термин „дискурсне партикуле” проблематичан и са становишта партикула, као посебне врсте речи, и са становишта дискурса/текста као „производа” језичке делатности/употребе.

3.1. У даљем излагању задржаћемо се на проблему употребе партикула као кохезивних метатекстуалних јединица лексичкосемантичког типа, чиме ће се, поред осталог указивати и на проблематичност термина „дискурских партикула”, као и на забуну коју тај термин уноси у категоризацију и класификацију језичких јединица. Размотриће се и неки разлози који су могли да утичу да се издвојена група партикула конекторско-кохезивног типа означи истакнутим проблематичним термином.

3.2. Партикуле се, за разлику од номинационих јединица (аутосемантичних речи), у језички систем (лексички и граматички) уврштавају

секундарно, упркос томе што су као „граматичке (функцијске) речи” традиционално сврставане у синтаксу и изучаване као делови, елементи синтаксичке структуре са функцијом модификације. Међутим, када је требало дефинисати статус партикула у синтаксичкој структури и одредити усмереност функције модификације према неком делу те структуре, појавили су се многи проблеми који ни до дана нису решени. Неодређена колокабилност (спојивост) партикула ни по формалним ни по семантичко-синтаксичким критеријума није се могла сврстати у дефинисане граматичке и семантичке односе зависности/независности односно координације/субординације.

3.3. Значајни резултати у расветљавању назначених проблема остварени су у лингвистичким истраживањима прагматичке и когнитивне оријентације у семантици, синтакси, лингвистици текста/дискурса и теорији говорних чинова. За нашу тему нарочито је значајно одређивање реченице/исказа и текста/дискурса као *семантичко-ситуационих јединица* или *говорних чинова*, чији структурни делови означавају ситуацију, учеснике ситуације или релације (односе) у повезивању — *кохезији* тих делова.

4.0 За класификацију унутар система партикула и за њихово разграничавање од сличних лексичко-граматичких врста речи (везника, прилога, предлога и узвика), значајно је уочавање разлике између *модалног* и *пропозиционог значења*, као и разлике између *начина повезивања* — *кохезије* у реченици/исказу и у тексту/дискурсу (в. Половина 1999: 148–149).

4.1. Синтаксичко повезивање јединица у оквиру реченице, фразе, клаузе карактерише кохезија граматичке зависности „кратког домета” — *граматичка кохезија* (за коју је карактеристична контактна позиција или устаљени редослед делова који се повезују). Функцију граматичке кохезије пропозиционих садржаја, типа: координације, субординације, коњуције и дисјункције, реализују везници и њихови функционални еквиваленти.

4.2. У тексту/дискурсу као комплексној и комплетној комуникативној јединици остварује се кохезија зависности „дужег домета”, типа: модификације, сажимања, супституције, изостављања и др. (за коју је карактеристична и контактна и дистантна позиција, као и слободнији распоред делова који се повезују). Функцију *семантичке кохезије* типа *модификације* реализују партикуле и њихови функционални еквиваленти.

4.3. По свему што је речено партикуле се разликују од везника, а по одсуству других видова граматичке зависности партикуле се разликују и од других сличних врста речи: прилога и предлога. Функција модификације партикула и на формалном и на семантичком плану разликује се од функције модификације прилога. Партикуле функцију модификације реализују не везујући се ни за један члан реченичне структуре, него је усмеравају на садржај пропозиције. Тако пропозиција, а не неки њен део, попуњава семантичку

валентност партикула, што на формалном плану показује њихова нефиксирана колокација (спојивост).

4.4. Уопште, наведене врсте речи формално сличне партикулама, разликују се од партикула и по томе што функционишу као средства граматичке зависности синтаксичког, а не зависности дискурзивног типа која је карактеристична за партикуле. Издвајање партикула као посебних јединица лексичког система показало је да централни део тог система чини ограничен број јединица које примарно реализују функцију и значење партикула. На периферији број тих јединица није ограничен јер се попуњава сталним творбеним процесом транспозиције (конверзије, синтаксичке деривације), променом функције других врста речи (прилога, везника, узвика, предлога, именица, глагола и сл.), које се примарно или секундарно уврштавају у лексички систем партикула. Зато се у наведене парадигме (в. т. 2.1. и 2.2) може уврстити већи број прилога (*укратко, уопште, просто, једноставно, тако, тек, најзад, лепо, добро, тешко, лако* и сл.), везника (*и, па, те, ни, нити, тек, него, ако, да, а*), узвика (*благо, де, е, та, ма, ама, море, бре* и сл.), предлога (*око, осим, сем, изузев* и сл.), глаголских облика (*живео, молим, извини, изволи, рецимо, знаш, замисли* и сл.) и именица (*врага, ђавола, боже* и сл.). Наведене и сличне јединице примарно репрезентују и једну и другу врсту речи, па би их у лексикографији требало представити као посебне лексеме, као хомониме. Граничне случајеве узвика и партикула углавном је тешко на лексичком плану издвојити као посебне лексеме, јер се њихова двојака природа реализује истовремено, па је такве јединице најреалније третирати као исте лексеме са граматичким квалификатором "узвик и партикула", нпр. *е, та, благо, де, ама, море* и сл., док се неке јединице могу издвојити и као посебне лексеме, и као узвици и као партикуле (*а, хајде*). Гранични случајеви прилога и партикула обично се у нашој лексикографији не издвајају у посебне лексеме, него се најчешће представљају као прилози. Међутим, с обзиром на то да ове јединице функционишу на периферији оба лексичка система, било би коректније третирати их као посебне лексеме, као хомониме. На тај начин би се одвојиле јединице типа: *управо, просто, једноставно, укратко, срећно (срећом), још, драго, право, тек, тако, никако, свакако, могуће* и сл.), које би се према значењу и функцији третирале или као прилози или као партикуле, од јединица типа: *добро, лепо, лако, тешко, комотно, наопако, сигурно, тачно, практично, нормално, слободно* и сл., које би се третирале само као прилози, јер примарно реализују значење и функцију прилога, а секундарно функционишу као партикуле. Гранични случајеви везника и партикула третирају се углавном као хомоними (*а, да, нека, нити, ни, па, те, пак, него*). Све друге граничне случајеве који функцију и значење партикула реализују секундарно требало би третирати као јединице примарне врсте речи (исп. Худечек 1994: 155–159).

4.5. Иако се партикуле често налазе у позицији везничких елемената и у реченици и у тексту, њихова функција спада у *кохезију семантичког типа*, која се

разликује од *граматичке кохезије* чију функцију обављају везници и други конектори. Та разлика се на формалном плану испољава у граматичкој независности између партикула и њихових колоката и у мањој ограничености позиције партикуле. Према томе, кохезивна функција модификације коју реализују партикуле на плану исказа, текста/дискурса, морала би се изучавати као феномен *семантичке кохезије*, што је у домену не само синтаксе и дискурса него и лексичког система.

5.0. У даљем излагању представимо когнитивну заснованост лексичко-семантичке кохезије типа модификације која је карактеристична за партикуле.

5.1. Као што је већ истакнуто, партикуле примарно функционишу у тексту/дискурсу, ситуационо-семантичкој јединици, па би се у приступу овим јединицама морали узимати у обзир фактори релевантни за комуникацију, а то су: учесници комуникације, говорна ситуација и променљива својства предмета и појава (исп. Арутјунова 1988: 5-9). Фактори комуникативног плана у први план истичу улогу говорника — језичку личност и његов однос према осталим елементима комуникације (личносно начело комуникације), што у значење партикула осим прагматичких компонената уноси и когнитивне компоненте које се у исказу реализују најчешће као пресупозиције и импликације. Правилну интерпретацију оваквих садржаја остварује говорник или слушалац на основу заједничких концепата организованих у когнитивне моделе, чију "схему" ("радни цртеж") попуњава новим информацијама из конкретне говорне ситуације⁵. Тако се семантика, садржај текста/дискурса базира на кохерентној организацији концепата и *релацији* између њих.⁶ Уопште, за перципирање текста/дискурса потребно је да прималац „свет текста” повеже са „светом у свом претходном знању”. Свако од нас има више верзија реалности, различитих мрежа концепата, на које сваки текст треба да се ослони. Наше верзије света и свет једног текста садрже организоване скупове концепата и релација, који би у случају разумевања текста требало да се поклопе.

5.2. У вези са *кохезивном улогом* партикула у тексту/дискурсу и са *кохеренцијом текста*, феномен изучавања партикула повезује са феноменима знања (когниције), концепата, односа језика и мишљења, а самим тим са психологијом, вештачком интелигенцијом и др., што даје довољно повода да се наведени проблеми изучавају интердисциплинарно.

⁵ О когнитивном приступу језичким појавама исп.: П-Г 1988: 5-11; Лакоф 1988: 12-51; Филмор 1988: 52-92; ван Дајк 1989.

⁶ У тексту се примарни концепти везују за тему, а око њих се групишу остали концепти. Конфигурација концепата има свој одраз у граматичкој, језичкој конфигурацији, али се ове две структуре не морају поклапати. У меморији се конфигурација концепата задржава дужи, док се граматичка структура ретко задржава у меморији. Комплексност граматичке, површинске форме не отежава разумевање текста, јер је за његово разумевање битна семантичка обрада. Кохезија и кохеренција текста могу имати и стилску вредност, што се огледа у ефекту текста на реципијенте (в. Половина 1999: 163-171).

5.3. Елементи ситуације налазе одраза и у кохезивној функцији партикула која се у најопштијем смислу испољава као актуелизација садржаја (теме, логичког следа и односа: опште—посебно, контраста, аналогije). У разговорном дискурсу партикуле реализују и субјективну кохезију типа оцене, става, експресије, затим кохезију типа контактних сигнала за одржавање континуитета у разговору, типа фатичког општења за отпочињање и подстицање конверзације, типа конвенционалности и др. Једном речју партикуле прате динамику ситуације и захваљујући својој мобилности, покривају многа места у дискурсу на којима би се могли појавити „шавови”: погрешне интерпретације, аномалије, редуданце и прекиди, чувајући целовитост, кохерентност текста. *Кохеренција текста* остварује се као целовитост логичко-семантичког, граматичког (пре свега синтаксичког) и стилистичког повезивања реченица које чине текст (исп. Половина 1999: 147–175). Партикуле кохеренцију текста, дискурса реализују захваљујући различитим типовима компонената у свом значењу: *пропозиционим, прагматичким и когнитивним*. Први тип компонената организује језгро њиховог значења, које код појединачних партикула има улогу идентификатора општег, заједничког смисла и одређивања оквира њихове полисемне структуре, а компоненте друга два типа варирају њихово значење и типове лексичкосемантичке кохезије у дискурсу.

6.0. И на крају у вези са проблематичним термином „дискурсне партикуле” износимо опште закључке.

6.1. Без обзира да ли функцију модификације реализују у реченици/исказу или у тексту/дискурсу, партикуле се увек јављају као експоненти неексплицираних прагматичких и когнитивних садржаја, чији се сложени смисао и у продукцији и у интерпретацији може разрешити само у дискурсу, у контексту одређене комуникативне ситуације. Зато су све партикуле, а не само неке групе партикула, у својим *примарним значењима и примарној функцији*, бар како смо до сада сагледали проблем, пре свега јединице дискурса, што их, са осталим јединицама овог типа (деиктицима, анафорама, катафорама и другим кохезивним јединицама), сврстава у *дискурсне, кохезивне јединице*.

6.2. Наше истраживање партикула у српском језику показало је да је њихов семантичко простор системски уређен, да има своје границе и да се семантичко варирање јединица креће у границама тог простора. На основу сопственог семантичког простора у чијим границама реализују функцију модификације, партикуле се издвајају у јединствен систем, регуларно уређен на лексичком и на дискурсном плану. Он се често пресеца или преклапа са семантичким просторима јединица других система, на основу чега се јединице сврставају у класе. Тако се на плану дискурса само прва група метатекстуалних партикула може сврставати и углавном се сврстава заједно са деиктицима, анафорама, катафорама и другим кохезивним јединицама, у јединствену класу. Али, ни за ову класу јединица, ни за партикуле из те класе, нису примерени уобичајени појмови: „дискурсне

партикуле”, „дискурсни маркери”, „прагматички маркери”. Можда би, како за сада видимо, за ову класу јединица био најпримеренији већ употребљавани појам *дискурсни/метатекстуални конектори (конективи)*.

И да закључимо: посматрано са више релевантних аспеката, од којих нису сви поменути у овом излагању, термин „дискурсне партикуле” је не само плеонастичан него је и сам појам проблематичан за даље изучавање и то како партикула тако и дискурса.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Азнаурова 1988:** Азнаурова Э. С., *Прагматика художественного слова*, Издательство „Фан”, Ташкент.
- Апресјан I 1995:** Апресян Ю. Д., *Лексическая семантика. Синонимические средства языка*, Избранные труды, том I, „Восточная литература”, Москва.
- Арутјунова 1988:** Арутунова Н. Д., *Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт*, Наука, Москва.
- БХЖ 1958:** Brabec I. — Hraste M. — Živković S., *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, 151–156.
- ван Дајк 1989:** ван Дејк Т. А., *Язык. Познание. Коммуникация*, Прогресс, Москва.
- Велчић 1987:** Velčić M., *Uvod u lingvistiku teksta*, Školska knjiga, Zagreb.
- Вјежбицка 1996:** Вежбицкая А., *Язык. Культура. Познание*, „Русские словари”, Москва.
- Гроховски 1986:** Grochowski M., *Polskie partykuły, składnia, semantika, leksykografia*, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Димарска 1988:** Дымарская И. Н., *О связности текста, семантический и грамматический аспект*, Издательство Ереванского университета, Ереван.
- Добрева 1990:** Добрева Е., *Проблеми на изграждането на текста*, Държавно издательство „Народна Просвета”, София.
- Ивић М. 1978:** Ивић М., О српскохрватским реченичним прилозима, *Јужнословенски филолог XXXIV*, Београд, 1-16.
- Ивић М. 1991:** Ивић М., О одредбама категоризовања, *Јужнословенски филолог XLVII*, Београд, 29-36.
- Ковачевић 1996:** Ковачевић М., О једном типу перифрастичке интензификаторске партикуле, *Ријеч II/1-2*, Институт за језик и књижевност филозофског факултета, Никшић, 70-85.
- Ковачевић 1997:** Ковачевић М., Дистрибуција и правила употребе партикула „и” и „ни” у српском књижевном језику, *Наш језик XXXIII/1-2*, Београд, 7-25.
- Ковачевић 1997а:** Ковачевић М., Експективне зависне реченице, *Српски језик 1-2*, Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, Београд, 19-30.
- Кордић 1997:** Kordić S., *Prezentativi evo, eto, eno, Slavia* (časopis po slovanskoj filologiji), Ročník 66, Praha, 183-196.

- Лакоф 1988:** Лакофф Дж., Мышление в зеркале классификаторов, *Новое в зарубежной лингвистике XXIII, когнитивные аспекты языка*, Прогресс, Москва, 12-51.
- Ляпон 1988:** Ляпон М. В. Семантика реляционных единиц и их словарное толкование, *Словарные категории*, Наука, Москва, 78-83.
- Маретић 1931:** Maretić T., *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, 483-519.
- М—В 1990:** Mrazović P. Vukadinović Z., *Gramatika srpskohrvatskog jezika za stance*, Dobra vest, Novi Sad, 405-444.
- П—Г 1988:** Петров В. В. и Герасимов В. И., На пути к когнитивной модели языка, *Новое в зарубежной лингвистике XXIII, Когнитивные аспекты языка*, Прогресс, Москва, 5-11.
- Половина 1996:** Polovina V., *Prilozi za kognitivnu lingvistiku*, Filološki fakultet, Beograd.
- Половина 1999:** Polovina V., *Semantika i tekstlingvistika*, Beograd.
- Приручна граматика 1979:** *Priručna gramatika hrvatskoga književnoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 214-215.
- Ристић 1990:** Ристић С., *Начински прилози у савременом српскохрватском књижевном језику*, Библиотека Јужнословенског филолога, књ. 9, Београд.
- Ристић 1999:** Ристић С. — Дугоњић М., *Реч. Смисао. Сазнање (студија из лексичке семантике)*, Филолошки факултет Београдског универзитета, Београд, 93-146.
- РМС 1971—1976:** *Речник српскохрватскога књижевног језика IV—VI*, Матица српска, Нови Сад.
- РСАНУ 1959—1996:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика I—XV*, САНУ, Београд.
- Сесар 1989:** Sesar D., О категоризацији модалности у нормативним синтаксима, *Jezik XXXVII*, br.2, Zagreb, 39-48.
- Станојчић—Поповић—Мицић 1989:** Станојчић Ж., Поповић Љ., Мицић С., *Савремени српскохрватски језик и култура изражавања*, Београд — Нови Сад, 119.
- Стевановић 1975:** Стевановић М., *Савремени српскохрватски језик I*, Научна књига, Београд, 383-385.
- Филмор 1988:** Филлмор Ч., Фрейми и семантика понимания, *Новое в зарубежной лингвистике XXIII, Когнитивные аспекты языка*, Прогресс, Москва, 52-92.
- Худечек 1994:** Hudeček L., Leksikografska obrada nepromenljivih riječi, *Filologija* 22-23, Zagreb, 155-159.
- Шокица 1987:** Шокица С., О значењу конверзационих партикула у телефонској комуникацији, *Прилози проучавању језика* 23, Нови Сад, 189-210.
- Штур 1988:** Штур М. Г., Частицы в толковых словарях русского языка, *Словарные категории*, Наука, Москва, 83-87.